

Antoni Nadbrzeżny

Główne idee w mariologii Edwarda Schillebeeckxa

Salvatoris Mater 5/4, 215-230

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W obrębie katolicyzmu dostrzegamy znamieny fakt pluralizmu teologicznego¹. Istnieje wielkie bogactwo teologii lokalnych stanowiących konkretne historyczne ucieleśnienie teologii powszechnej, ogólnokościelnej. Partykularne podmioty (lokalne Kościoły, środowiska naukowe i szkoły teologiczne) tworzą specyficzne i odmienne pod względem merytorycznym i strukturalnym formy teologii. Wyrażają one uniwersalną kerygmę chrześcijańską na podstawie własnych uwarunkowań historycznych, filozoficznych, kulturowych, językowych i mentalnych przy zastosowaniu preferowanych przez siebie metod poznawczych. Skomplikowany proces rodzenia się teologii lokalnych w zderzeniu z dynamicznym i wielokształtnym światem aktualnych doświadczeń ludzkich, stan naturalnego napięcia dialektycznego w stosunku do teologii powszechnej oraz niepowtarzalne, często prowokacyjne oblicze ideowe budzą nadzieję na ich owocny i twórczy dialog mimo niekiedy ogromnych różnic semantycznych².

W rezultacie również w dziedzinie mariologii powstają liczne i bardzo zróżnicowane projekty teologiczne wyrażające odrębną świadomość doktrynalno-eklezyjalną, właściwą sobie prakseologię, różnorodność horyzontów rozumień i typów języka, a niekiedy nawet daleko idącą rozbieżność interpretacji. Nie istnieje bowiem jakaś jedna „prawdziwa”, abstrakcyjna, ponadczasowa i historycznie niezmienna mariologia ogólna, która mogłaby zostać uznana jako powszechnie i trwale obowiązująca ideowa nadstruktura. Wszystkie historycznie ukształtowane mariologie lokalne mają jedynie charakter relatywny ze względu na aspekty wymiaru swego poznania. Kryjąc w sobie olbrzymi potencjał rozwojowy, są zorientowane ku przyszłości i nieustannie podejmują twórczy wysiłek dotarcia do prawdy totalnej stanowiącej ostateczny motyw ich poznawczej aktywności.

Ks. Antoni Nadbrzeźny

Główne idee w mariologii Edwarda Schillebeeckxa

SALVATORIS MATER
5(2003) nr 4, 215-230

¹ Por. S. NAPIÓRKOWSKI, *Jak uprawiać teologię?*, Wrocław 2002, 23-43; R. WINLING, *Teologia współczesna*, Kraków 1990; Cz. BARTNIK, *Metodologia teologiczna*, Lublin 1998, 65-73; R. MARLE, *La question du pluralisme en theologie*, „Gregorianum” 71(1990) 465-486.

² Por. R. SCHREITER, *Constructing Local Theologies*, New York 1985; T. MERRIGAN, *De geschiedenis van Jezus in haar actuele betekenis. De uitdaging van het pluralisme*, „Tijdschrift voor Theologie” 34(1994) 407-429.

Należy zauważyć, że już w Nowym Testamencie uwidocznił się pluralizm teologicznych portretów Maryi (mariologia synoptyczna, Janowa, Pawłowa, apokaliptyczna). Od wczesnej patrystyki aż do czasów najnowszych pojawiały się kolejno coraz to inne kreacje mariologiczne typu: platonizującego, gnostyckiego, biograficznego, legendarnego, hymnicznego, przywilejowego, egzystencjalistycznego, hermeneutycznego, historiozbawczego i wreszcie personalistycznego.

Nowatorskie projekty teologów z różnych krajów, środowisk i szkół często przynoszą ze sobą bardzo cenne propozycje dla procesu odnowy mariologii. Prezentacja najważniejszych idei w mariologii flamandzkiego dominikanina Edwarda Schillebeeckxa może okazać się ważnym głosem w dyskusji nad kształtem współczesnej teologicznej refleksji o Maryi.

1. Renesans mariologii na Zachodzie

Wkrótce po zakończeniu obrad Soboru Watykańskiego II w ośrodkach akademickich Europy Zachodniej wystąpiło powszechne zjawisko wyraźnego spadku zainteresowania problematyką mariologiczną. Mimo bogactwa nowatorskich treści oraz metodologicznych impulsów płynących z VIII rozdziału *Lumen gentium*, określanego jako *magna charta* współczesnej mariologii, holenderskie środowisko teologiczne nie odpowiedziało natychmiastową refleksją nad tajemnicą Matki Pana. Trwające kilkadziesiąt lat swoiste *mortatorium* na twórczość mariologiczną stanowiło skrajną reakcją na poprzedzającą bezpośrednio Sobór inwazję bezkrytycznej mariologii maksymalistycznej: wykorzenionej z Biblii, przesadnie abstrakcyjnej, deprecjonującej wymiar historiozbawczy i wyrażonej w przestarzałej konwencji językowej.

W aspekcie zjawiskowym okres mariologicznego milczenia charakteryzujący się ewidentnym ubóstwem publikacji może być postrzegany jako wyraz zepchnięcia problematyki mariologicznej na peryferie myślenia teologicznego. Jednak patrząc na omawiane zjawisko od strony zasadniczych przemian dokonujących się w obrębie mariologicznego paradygmatu, trzeba dostrzec tu fazy stopniowego dojrzewania teologicznej refleksji o Matce Pana.

Proces sekularyzacji zachodzący w holenderskim społeczeństwie, zjawisko emancypacji kobiet, radykalne zmiany kulturowe, polityczne i religijne stały się powodem odrzucenia tradycyjnej mariologii, postrzeganej raczej jako przeszkoda w uznaniu wiarygodności chrze-

ścijaństwa. W świadomości wielu współczesnych ludzi pojawia się sprzeciw wobec przestarzałych, często idealistycznych i legendarnych interpretacji podstawowych tematów mariologicznych, a pobożność maryjna bywa niekiedy uważana za przejaw ludzkich frustracji i kompleksów. W kontekście negatywnych doświadczeń współczesnego człowieka: odchodzenia od Boga, pesymistycznego odczucia własnej znikomości i wątpienia w sens ludzkiego życia i śmierci, teologia musi ukazać Maryję jako realne wyzwanie (*Maria-een uitdaging*), jako osobę, która posiada uniwersalne znaczenie dla kultury ludzkiej³.

W październiku 1990 roku, podczas zorganizowanego w Huis-sen Dominikańskiego Międzynarodowego Kongresu poświęconego problematyce mariologicznej, z ust czołowego flamandzkiego teologa Edwarda Schillebeeckxa padły znamienne słowa: *Autentyczny kult maryjny należy do istoty chrześcijaństwa, w którym tylko Jezus Chrystus, odsyłający wszystkich ludzi do jedyne go Boga, będący przewodnikiem wszystkich ludzi w drodze do jedyne go Boga, może być nazwany punktem centralnym i ogniskowym. Maryja: matka tego Jezusa, Chrystusa, Syna Bożego, naszego Pana odbija w swoim darze wiary coś z blasku swego Syna: Kyriosa, Chrystusa*⁴. Przywołane stanowisko Edwarda Schillebeeckxa wskazuje, że w dogmatycznej świadomości zarysowała się istotna zmiana, która pozwala uznać mariologię za ważną dziedzinę teologii wymagającą wysublimowanego zmysłu dogmatycznego. Zacytowana wypowiedź jest nie tylko sygnałem renesansu refleksji mariologicznej w obszarze teologii holenderskiej, lecz również intelektualną prowokacją do podjęcia gruntownych badań nad mariologią jednego z najwybitniejszych współczesnych teologów flamandzkich.

Z góry trzeba stwierdzić, że profesor Schillebeeckx nie należy do ścisłego grona wielkich mariologów współczesności (G. Roschini, C. Balić, W. Beinert, R. Laurentin, G. Philips, F. Courth, S. de Fiores, J. Kudasiewicz, S. Napiórkowski). Bez wątpienia zaliczany jest natomiast do światowej czołówki chrystologów. Na międzynarodowym forum znany jest głównie jako autor monumentalnej trylogii chrystologicznej

³ W. LOGISTER, *Maria, een uitdaging*, Baarn 1995, 6-7.

⁴ [...] behoort waarachtige Mariaverering tot het wezen van het christendom, waarbinnen alleen Jezus Christus, verwijzend naar de al-enige God van alle mensen, in zijn van zichzelf weg-wijzen naar de enige God van alle mensen, centrum en focus mag worden genoemd. *Maria: moeder van deze Jezus, de Christus, zoon Gods, onze Heer, weerspiegelt in haar gelovige overgave iets van de glans van haar zoon: Kyrios Christos*. E. SCHILLEBEECKX, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen*, w: E. SCHILLEBEECKX, C. HALKES, *Maria: gisteren, vandaag, morgen*, Baarn 1992, 57-58.

przetłumaczonej na wiele języków⁵. Zdecydowana większość jego prac mariologicznych powstała w okresie przedsoborowym, co nie oznacza bynajmniej bezkrytycznej recepcji neoscholastycznego modelu uprawiania teologii. W swojej mariologii Schillebeeckx wyraźnie nawiązuje do augustynizmu, egzystencjalizmu, fenomenologii, filozofii dialogu, hermeneutyki, a nawet strukturalizmu, pragnąc rozwinąć perspektywę biblijną i historiozbawczą, która w I połowie XX wieku w teologii katolickiej była poważnie zaniedbana. W obliczu naukowej konfrontacji z nurtami heglizmu, ewolucjonizmu i historycznego materializmu narastała paląca potrzeba rozwinięcia pogłębionej teologicznej refleksji nad historią, która mogłaby sprzyjać konstruowaniu teologii o charakterze diachronicznym.

Do roku 2002 w literaturze światowej i polskiej nie podjęto próby całościowego ujęcia problematyki mariologicznej rozwijanej przez Edwarda Schillebeeckxa⁶. Niniejszy artykuł powstał na podstawie dokładnej analizy teologicznej wszystkich publikacji książkowych Edwarda Schillebeeckxa z zakresu mariologii oraz wielu jego artykułów zamieszczonych w pismach teologicznych, popularnonaukowych oraz specjalistycznych słownikach. Z okazji ogłoszonego przez papieża Piusa XII Roku Maryjnego (1954 r.) profesor Schillebeeckx napisał książkę z dziedziny mariologii: „Maria, Christus' mooiste wonderschepping”⁷ („Maryja, najpiękniejsze stworzenie Chrystusa”). Wkrótce pozycja ta została poszerzona i opatrzona nowym tytułem: „Maria, moeder van de verlossing”⁸ („Maryja, Matka Odkupienia”). W następnych latach dzieło doczekało się licznych tłumaczeń⁹. Książka flamandzkiego teologa została przyjęta entuzjastycznie w kręgu zwolenników odnowy mariologii i niewątpliwie stanowiła pomoc w przygotowaniu VIII rozdziału konstytucji *Lumen gentium*. Ze względu na historiozbawczy, sakramentologiczny i personalistyczny wymiar zaprezentowanej mariologii Schillebeeckx, podobnie jak Schmaus i Laurentin, został

⁵ TENŹE, *Jezus, het verhaal van een levende*, Bloemendal 1974; TENŹE, *Gerechtigheid en liefde. Genade en bevrijding*, Bloemendal 1977; TENŹE, *Mensen als verhaal van God*, Baarn 1989.

⁶ Pierwsza monografia na temat mariologii Schillebeeckxa: A. NADBRZEŻNY, „Od Matki Odkupienia” do „Matki wszystkich wierzących”. *Mariologia Edwarda Schillebeeckxa*, (mps AB KUL) 2002.

⁷ E. SCHILLEBEECKX, *Maria, Christus' mooiste wonderschepping*, Antwerpen 1954.

⁸ TENŹE, *Maria, moeder van de verlossing*, Antwerpen 1955.

⁹ Por. TENŹE, *Marie, mère de la rédemption*, Paris 1963; TENŹE, *Mary, Mother of the Redemption*, London 1964; TENŹE, *Maria, madre della redenzione*, Catania 1965; TENŹE, *Maria, madre de la redención*, Madrid 1969.

zaliczony do grona prekursorów soborowej koncepcji mariologii¹⁰. Po kilkudziesięciu latach od zakończenia Soboru flamandzki teolog powrócił do problematyki mariologicznej, publikując książkę pt. „Mariologie: gisteren, vandaag, morgen” („Mariologia: wczoraj, dziś, jutro”) stanowiącą w dużym stopniu reinterpretację wcześniejszych jego poglądów¹¹.

Badania przeprowadzone nad myślą Schillebeeckxa pozwoliły stworzyć ideowy obraz jego mariologii.

2. Wizerunek merytoryczny

Mariologia Edwarda Schillebeeckxa ma charakter **personalistyczny**. W pierwszym rzędzie traktuje o Maryi jako osobie, a nie tylko o Jej funkcjach i roli w historii zbawienia. Dzięki temu zostaje przewyciężona jednostronność ujęcia relacjonistycznego, które każe postrzegać Maryję jedynie w relacjach do Chrystusa, Kościoła, ludzi. Flamandzki teolog przedstawia Maryję jako osobę ludzką o głębokiej, misteryjnej świętości, odkrywając w Niej przede wszystkim niezbywalną wartość i godność, a dopiero wtórnie dostrzegając historiozbawcze relacje, w których uczestniczy Matka Pana¹². Wydaje się, że koncepcja dowartościowująca personalny walor Maryi wynika z przynależności Schillebeeckxa do tzw. antiocheńskiej szkoły chrystologicznej promującej teologiczny schemat: Słowo-człowiek (*Logos-anthropos*), w przeciwieństwie do ujęć aleksandryjskich Słowo-ciało (*Logos-sarks*).

Konsekwencją recepcji ujęć antiocheńskich jest u Schillebeeckxa uznanie ludzkiej osoby w Chrystusie, co stoi w kolizji z tradycyjną koncepcją chalcedońską o jednej Bożej Osobie Chrystusa i dwóch naturach. Przy takim kontekście chrystologicznym Maryja jawi się na pierwszym miejscu jako Rodzicielka człowieka, Jezusa z Nazaretu, a niejako wtórnie jako Matka Boża. Jako Rodzicielka historycznego Jezusa-Człowieka musi być zatem teologicznie ukazana jako prawdziwy człowiek. Jezus rodzi się z Maryi jako Osoba z konkretnej

¹⁰ Schmaus e Laurentin, *Schillebeeckx rappresentano la punta dei mariologi che preparano la posizione del Concilio e aprono la strada ad ulteriori traguardi*. S. DE FIORES, *Maria nella teologia contemporanea*, Roma 1987, 107.

¹¹ E. SCHILLEBEECKX, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen*, w: E. SCHILLEBEECKX, C. HALKES, *Maria: gisteren, vandaag, morgen*, Baarn 1992, 23-58; 64-66.

¹² Por. E. SCHILLEBEECKX, *Beata quae credidisti*, „Biekorf” 36(1954) 1-23; TENZE, *Maria. Theologische synthese*, w: *Theologisch Woordenboek*, Roermond, Maaseik 1957, t. II, kol. 3124-3154.

osoby, a nie jako Osoba z przedmiotowej relacji maryjnej. W ten sposób flamandzki teolog uznaje w teologicznych eksplikacjach prymat osoby nad relacją¹³.

Gruntowna analiza tekstów Schillebeeckxa pozwala na określenie jego mariologii jako **historyczno-fenomenologicznej**. Chociaż początkowo flamandzki teolog opiera się głównie na ontologii tomistycznej, to jednak z czasem schodzi na płaszczyznę fenomenologii, która nie dotyczy głębi ontycznej, lecz zajmuje się istotą powierzchniowych zjawisk. W efekcie Maryja ukazywana jest jako niezwykle fenomen ludzki, a Jej życie jest interpretowane przez pryzmat sekwencji zjawisk, a nie metafizyki. W osobie Maryi Schillebeeckx podkreśla raczej elementy zdarzeniowe, egzystencjalne, świadomościowe, opisowe, jednorazowe, empiryczne, unikając przy tym założeń apriorycznych i systemowych¹⁴. Miejsce filozoficznej dedukcji, stanowiącej podstawę scholastycznej dogmatyki, zajmuje opis wydarzeń. Pewną konsekwencją przyjęcia fenomenologii jest historiozabawcza reorientacja dotychczasowej mariologii. Nacisk położony przez Schillebeeckxa na historyczny wymiar Maryi stanowi istotny czynnik obiektywizujący, pozwalający zniwelować idealistyczne tendencje wynikające z intuicji typu fenomenologicznego.

W interpretacji Schillebeeckxa Maryja jest uosobieniem kategorii **aktywnej wrażliwości wiary** (*actieve geloofsontvankelijkheid*)¹⁵. Jako reprezentantka ludzkości najdoskonalej streszcza się w idei recepcji Bożego daru zbawienia (*receptivitas*). W przeciwieństwie do Chrystusa reprezentuje Ona jedynie „oddolność” wcielenia i odkupienia. Dlatego nie jest pośredniczką w pełnym znaczeniu. Nie stanowi medium od strony Boga do człowieka, lecz raczej od strony człowieka do Boga, dzięki czemu pośrednictwo Maryi zostaje całkowicie podporządkowane pierwszorzędnemu zbawczemu pośrednictwu Chrystusa, Syna Bożego. Maryja symbolizuje ludzkość oczekującą na odkupienie oraz przyjmuje postawę całkowitej otwartości na dar Boga. Jest Ona partnerem (*deelgenote*) w dialogu z Bogiem, wypowiadając *fiat* również w imieniu całej ludzkości. W konsekwencji Maryja jest przedstawiona jako pierwsza przyjmująca Boże Objawienie, dar odkupienia i pełni łask, jako przodująca w wierze pierwsza słuchaczka i uczennica Mistrza, pierwszy owoc odkupienia i najpiękniejsze stworzenie Chrystusa (*Maria Christus' mooiste wonderschepping*).

¹³ Por. TENŹE, *Maria, meest-verloste moeder*, „De Linie” (1958) nr 641, 2.

¹⁴ Por. TENŹE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 58-76.

¹⁵ TENŹE, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen...*, 30.

Istotne *novum* w myśli Schillebeeckxa stanowi **sakramentologiczna koncepcja macierzyństwa Maryi**. Bezwarunkowa dyspozycyjność, pełna wiary otwartość i aktywna recepcyjność są związane z tajemnicą Jej macierzyństwa, które stanowi fundamentalną zasadę mariologiczną i podstawowy klucz interpretacyjny. Macierzyństwo Maryi nie ogranicza się do poziomu biologicznego, naturalnego i funkcjonalnego, ale jest najgłębszym osobowym sposobem udziału w rzeczywistości odkupienia obiektywnego i subiektywnego. Macierzyństwo Maryi zostało ukazane przez flamandzkiego teologa jako rzeczywistość dynamiczna, progresywna, owocująca przejściem z poziomu historyczno-jednostkowego (historyczna Matka Jezusa z Nazaretu) do poziomu transhistoryczno-społecznego (Wniebowzięta Matka wszystkich ludzi). Realizując powołanie macierzyńskie, Maryja uczestniczy w wyjątkowym dialogu z Chrystusem będącym Prasakramentem. Dialog Matki z Synem nie ogranicza się do wymiany słów i myśli, komunikacji wzajemnych pragnień, lecz sięga najgłębszej sfery bytowej przyjmując postać pozawerbalnej wymiany darów osobowości i łask. W tajemnicy realizowanego macierzyństwa Maryja rozwija łaskę świętości otrzymaną już w momencie swego zaistnienia. Kolejne etapy macierzyństwa wiążą się z rozwojem świętości dzięki współpracy z łaską, która dociera do Niej poprzez pośrednictwo człowieczeństwa Jezusa Zbawiciela. W rezultacie całe ziemskie życie Maryi ma charakter sakramentalny¹⁶.

Pod wpływem egzystencjalizmu teistycznego (G. Marcel, S. Kierkegaard, R. Guardini) w mariologii Schillebeeckxa uwidacznia się wysoka **wrażliwość antropologiczna**, odczucie dramatyzmu życia, ból istnienia, waga subiektywnych przeżyć, bycie ku śmierci (*Sein zum Tode*), dominacja lęku i trwogi. W kształtowaniu teologicznej ikony Maryi Schillebeeckx unika idei gnostyckich, manichejskich, dokeckich oraz idyllicznych¹⁷. Ukazuje Matkę Pana jako autentyczny byt osobowy, poszukujący Boga, osadzony w dramacie świata, rozwijający świadomość swego posłannictwa w historii zbawienia. Maryja uczestniczy w powszechnym losie ludzkich cierpień, odślaniając jednocześnie ich nadprzyrodzony sens, przeżywa noc wiary i wierząc wbrew nadziei, jest obecna przy krzyżu w samym zenicie odkupienia. Myśl Schillebeeckxa dąży do przezwyciężenia dualizmu charakterystycznego dla szkoły aleksandryjskiej (Klemens Aleksandryjski, Euzebiusz z Cezarei, Cyryl Aleksandryjski, Orygenes), definitywnie rozdzielającego i przeciwstawiającego sobie

¹⁶ Por. TENŻE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 96-101.

¹⁷ TENŻE, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen...*, 38-39.

ciało i duszę, materię i ducha, historię świecką i świętą. Flamandzki teolog mocno akcentuje pozytywny sens doczesności. Osoba ludzka i jej doczesna historia stają się uprzywilejowanym miejscem Bożego Objawienia. Stąd w Maryi uwidacznia się istotny wymiar epifanijny. Z racji przynależności do porządku Objawienia doczesną egzystencją Maryi przenika i kształtuje wewnętrzny i głębinowy nurt historii świętej. Maryja jako człowiek przeżywa w ramach ludzkiej historii konkretne etapy wzrostu wiary, świadomości swego posłannictwa i roli w dramacie zbawienia.

W mariologii Schillebeeckxa wyraźnie brzmią echa **filozofii dialogu** (M. Buber, E. Levinas, G. Marcel, R. Guardini), podkreślającej prawdę, że osoba ludzka w pełni realizuje się w ramach relacji do Boga, do innych ludzi i do społeczności. Maryja coraz bardziej rozpoznaje własne „ja” poprzez nieustanny dialog z Boskim „Ty”. Dzięki macierzyńskiej i ze swej natury dialogicznej relacji do Jezusa Maryja osiąga najwyższy stopień samozrozumienia i uświadomienia sensu swego istnienia w wymiarze doczesnym, historiozbawczym, eklezjalnym i eschatycznym¹⁸.

Zdaniem Schillebeeckxa niezwykle ważną ideą dla rozwoju współczesnej mariologii zdaje się być **historyczność Maryi** (*zoeken naar de historische Maria*)¹⁹. Dzięki pogłębionej egzegezie biblijnej można zrekonstruować *Miriam* historii. Powrót do historycznego obrazu Maryi stanowi niezbędną podstawę każdej późniejszej interpretacji teologicznej, broniąc przed niebezpieczeństwem mitologizmu.

W latach 90-tych bardzo mocno dochodzi do głosu teza o **uniwersalnym charakterze maryjnego macierzyństwa duchowego** (*geestelijk moederschap van Maria ten aanzien van alle gelovigen*). Schillebeeckx wyraźnie dystansuje się od uprzednio promowanego tytułu „Maryja, Matka Odkupienia” (*Maria moeder van de verlossing*), preferując nową formułę: „Matka wszystkich wierzących” (*Maria moeder van alle gelovigen*)²⁰. Pragnie w ten sposób powiązać to, co konkretne, jednorazowe (jednostkowa historia Maryi) z tym, co uniwersalne (powszechna historia zbawienia). Macierzyństwo betlejemskie stopniowo przechodzi w macierzyństwo kalwaryjskie i przyjmuje ostateczną postać uniwersalnego społecznego macierzyństwa obejmującego swym zakresem całą ludzkość. Maryja jest tu ukazana bardziej jako Matka całej ludzkości niż Matka Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa.

¹⁸ TENZE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 104-105; por. TENZE, *De Schrift zwijgt over Maria!*, „De Bazuin” 38 (Jan. 15st, 1955) nr 16, 2-3.

¹⁹ TENZE, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen...*, 30.

²⁰ Por. TAMZE, 49-58.

W rozwoju mariologicznej myśli Schillebeeckxa dostrzegamy ewidentne przejście od tradycyjnej koncepcji scholastycznej ukazującej Maryję jako pośredniczkę do Chrystusa (*mediatrix ad Christum*) ku ujęciom historiozbawczym, gdzie Matka Pana uznawana jest za reprezentantkę ludzkości, wzór egzystencjalny i moralny, symbol więzi między człowiekiem i Bogiem. Odejście od ontologizmu doprowadziło do wyeksponowania relacji: Maryja-Kościół, Maryja-świat, Maryja-społeczności innych religii. Dla myśli Schillebeeckxa charakterystyczna jest konfrontacja intelektualna teologicznego obrazu *Madonny tradycji katolickiej* z biblijnym wizerunkiem *Maryi historii*, a następnie kreacja współczesnego portretu *Miriam wiary ogólnoreligijnej*, co niewątpliwie kryje w sobie tendencję idealizującą²¹.

W kwestii kultu maryjnego (*Mariaverering*) Schillebeeckx najpierw teologicznie uzasadnia jego słuszność, a następnie formułuje normy stanowiące podstawę rozwiązań praktyczno-duszpasterskich. Na podstawie analizy biblijnego tekstu *Magnificat* wysuwa postulat **teocentrycznego zorientowania chrześcijańskiej pobożności maryjnej** mającej swe źródło w strukturze historii zbawienia, ubiblijnienia oraz uzupełnienia liturgicznej pobożności maryjnej egzystencjalnym naśladowaniem, zgodnie z zasadą weryfikacji ortodoksji poprzez ortopraksję. Integralnie rozumiany kult maryjny winien zawsze uwzględniać dziękczynienie za osobę Matki Pana i za dzieła zbawcze dokonane przez Boga w Jej życiu. Ostatecznie w pobożności chrześcijańskiej należy dziękować Bogu za Maryję, z Maryją i na wzór Maryi²².

U Schillebeeckxa odkrywamy **pozytywną ocenę doświadczenia objawień maryjnych i fenomenu pobożności ludowej**²³. Podkreśla on wagę silnej ekspresji w maryjnej pobożności ludowej (*mariale volksdevotie*) w kontekście uniwersalnej ludzkiej aktywności symbolicznej (*symbolactiviteit*). Objawienia maryjne mające status objawień prywatnych muszą być interpretowane przez pryzmat profetycznego i charyzmatycznego wymiaru Kościoła. W aspekcie treściowym objawienia prywatne nie wnoszą radykalnego *novum*. Pełnią raczej funkcję motywacyjną w pogłębieniu wiary i stanowią konkretyzację *hic et nunc* generalnego przesłania ewangelicznego.

²¹ TAMŻE, 30.

²² Por. TENŻE, *Het geloofsleven van de „dienstmaagd des Heren”*, „Tijdschrift voor Geestelijk Leven” 10(1954) 242-269; TENŻE, *Evangelie verhalen*, Baarn 1982, 25-31.

²³ Por. TENŻE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 127-141; TENŻE, *Betekenis en waarde van de Maria-verschijningen*, „Hoe preken wij over O. L. Vrouw”, Antwerpen 1954, 30-48; TENŻE, *De Maria-verschijningen in het leven van de kerk*, „De Rozenkrans” 84(1957/58) 131-133.

Flamandzki teolog dostrzega jednak pewne **negatywne tendencje w praktyce pobożności maryjnej**. Do głównych przyczyn nieprawidłowości należą: błędne pojmowanie zasady *per Mariam ad Iesum*, bezkrytyczne stosowanie ludzkich analogii, instrumentalne traktowanie kultu chrześcijańskiego oraz anachronizm lingwistyczny modlitewnych i dogmatycznych formuł. Schillebeeckx, podobnie jak wielu współczesnych teologów²⁴, wysuwa propozycję przyjęcia nowej zasady mariologicznej: *per Iesum ad Mariam*, która pozwoli na uzupełnienie jednostronnego ujęcia pośrednictwa maryjnego wyrażonego w formule: *per Mariam ad Iesum*. Wyraźne odejście od modelu „piętrowego” pośrednictwa świadczy o nowatorskich poglądach Schillebeeckxa, bliskich idei macierzyńskiego i wstawienniczego pośrednictwa Maryi podporządkowanego jednemu, zbawczemu i absolutnemu pośrednictwu Chrystusa²⁵.

3. Wizerunek metodologiczny

Mariologia Schillebeeckxa posiada również swoją **stronę metateologiczną** (metody poznawcze, zasady hermeneutyczne, system weryfikacji, sposoby konstruowania nauki). W aspekcie metodologicznym w mariologii Schillebeeckxa odnajdujemy pewne elementy tzw. **umiarkowanego historyzmu**, podobnie jak ma to miejsce u innych współczesnych myślicieli katolickich (R. Guardini, H. Urs von Balthasar, Y. Congar, K. Rahner, G. Thils). Schillebeeckx dowartościowuje kategorie historii, czasu i przestrzeni, przypisując im istotną rolę w kształtowaniu świata i człowieka. Uwzględnia przy tym również historyczny wymiar ludzkiej świadomości. Występuje u niego tendencja do przedstawiania mariologii w sposób dynamiczny, rozwojowy, przy jednoczesnym uznaniu elementów trwałych i transcendentnych²⁶.

Akceptacja **historii jako kategorii teologicznej** nie oznacza przyjęcia skrajnego subiektywizmu, immanentyzmu, relatywizmu, braku celowości i określoności. Historia świata kryje w sobie istotny wymiar transcendentny stając się środowiskiem Bożych objawień i działań. W sposób niezwykle interesujący Schillebeeckx podejmuje problem stosunku historii doczesnej do historii świętej. Teza o teofanijnym charakterze ziemskiej historii Maryi została postawiona odważnie

²⁴ *Przez Jezusa do Maryi*, red. S. NAPIÓRKOWSKI, K. PEK, Częstochowa-Licheń 2002.

²⁵ Por. E. SCHILLEBEECKX, *Maria, moeder van de verlossing...*, 125-127.

²⁶ Por. TENZE, *Mariologie: gisteren, vandaag, morgen...*, 43-44.

i twórczo, stając się dobrą podstawą do rozwijania mariologii o profilu historiozbawczym²⁷. Dzięki temu został przewyższony manichejski w swej genezie pogląd głoszący absolutną niestyczność historii i świata transcendentnego.

W historycznym sposobie myślenia Schillebeeckx unika skrajności. Z jednej strony odrzuca absolutny determinizm osoby ludzkiej (nie redukuje Maryi do wymiaru czysto pasywnego, narzędnego), z drugiej zaś sprzeciwia się nieoznaczoności i bezkierunkowości procesów historycznych (przypadkowość i dowolność zdarzeń w życiu Maryi, niemożliwość poznania ich głębszego sensu). Proces dziejowy, w którym uczestniczy Maryja nie jest rzeczywistością anonimową, niepoznawalną, kierowaną jedynie za pomocą immanentnych praw, lecz obiektywną i sensowną sekwencją zdarzeń, kształtowaną przez Boga i człowieka w ramach dialogu. Świadoma rezygnacja przez Schillebeeckxa z klasycznego, zbyt metafizycznego i abstrakcyjnego sposobu konstruowania mariologii na korzyść wprowadzenia metod historycznych doprowadziła w efekcie do powstania mariologii realistycznej, bardziej konkretnej i bliższej życiu.

Flamandzki uczyony przerasta wielu współczesnych sobie myślicieli w poglądach na rolę doświadczenia w tworzeniu teologii²⁸. Idąc po linii lowańskiego profesora Gustawa Thilsa, Schillebeeckx dowartościowuje „oddolny” nurt poznawczy respektujący objawieniowy walor rzeczywistości stworzonej (teologia rzeczywistości ziemskich). Jego zdaniem teologia powstaje na podstawie zarówno Objawienia w sensie właściwym (Biblia, Tradycja), jak i poznania humanistycznego, historycznego, prakseologicznego oraz kulturowego, uwzględniającego dynamikę współczesnych doświadczeń ludzkich. Kategorii doświadczenia (*ervaring*), rozumianego w podstawowym i najszerszym, wręcz niedefiniowalnym znaczeniu, przyznaje Schillebeeckx walor poznawczy i naukotwórczy. Bogaty i zróżnicowany świat ludzkich doświadczeń jest traktowany jako źródło teologiczne (*locus theologicus*). Do najtrudniejszych problemów czekających na zadowalające rozwiązanie należy określenie czynników obiektywizujących i strukturalizujących subiektywność ludzkich doświadczeń w wymiarze jednostkowym i społecznym.

W dziedzinie mariologii Schillebeeckx dowartościowuje poznanie zjawisk egzystencjalnych, psychicznych, jednorazowych i konkretnych w jednostkowej historii Maryi z Nazaretu. Nie pozostaje na

²⁷ TENZE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 20 nn.

²⁸ Por. TENZE, *Menschliche Erfahrung und Glaube an Jesus Christus*, Freiburg im Br. 1979, 13 nn; TENZE, *Mensen als verhaal van God...*, 24-63.

poziomie stwierdzenia faktografii i opisu zdarzeń, lecz próbuje odnieść konkretne wydarzenie do uniwersalnego wymiaru zbawienia, szukając przy tym wizji całościowej i bardziej ogólnej. Niejednorodny i niezwykle trudny do systematyzacji świat ludzkich doświadczeń, w przeciwieństwie do zasad metafizyki, stwarza możliwość poznania rzeczywistości religijnej w sposób bardziej realistyczny, egzystencjalny, szczegółowy, dynamiczny i rozwojowy. Stąd też mariologia wyrastająca na gruncie współczesnych doświadczeń ludzkich unika schematyzmu i aprioryzmu. W naukowej metodzie Schillebeeckx wiąże mocno poznanie intelektualne z intuicyjnym, co nie przekreśla obiektywizmu przedstawianych sądów.

Analogicznie do współczesnych teologów protestanckich (O. Cullmann, J. A. T. Robinson, K. Barth, W. Pannenberg) Schillebeeckx proponuje **uprawianie teologii bez koniecznego związku z filozofią**²⁹. Stanowisko to wydaje się być zbyt skrajne, gdyż słuszny postulat złagodzenia nadmiernego abstrakcjonizmu w teologii nie może zostać zrealizowany poprzez całkowitą rezygnację z konkretnej filozoficznej terminologii, metod poznawczych i sposobów rozumienia świata i człowieka. Absolutne zerwanie związku teologii z filozofią umniejsza naukowy charakter poznania teologicznego, sprowadzając je na obszar poznania potocznego i metodycznie niezorganizowanego. Teologia nie może związać się na zawsze z jednym systemem filozoficznym (np. z tomizmem), gdyż wszystkie kierunki filozoficzne starzeją się i dezaktualizują. Stąd otwartość na nowe orientacje filozoficzne zazwyczaj dobrze służy teologii w aspekcie merytorycznym i metodologicznym.

Pod naporem fali filozofii lingwistycznych Schillebeeckx podejmuje niezwykle ważny od strony metodologii teologicznej **problem języka mariologicznego**³⁰. Jego zdaniem należy zrezygnować z nadmiaru abstrakcji w tworzeniu języka teologicznego na korzyść bardziej konkretnego i egzystencjalnego sposobu wyrazu treści. Język współczesnej mariologii winien stanowić twórczą syntezę, po pierwsze, języka biblijnego jako utrwalonego skrypturystycznie doświadczenia religijnego, po drugie, doświadczenia spotkania Jezusa i Maryi zinterpretowanego przez konkretnych ludzi (apostołów, uczniów, ewangelistów, świadków) i, po trzecie, języka współcze-

²⁹ TENŹE, *Die Theologie*, w: *Kirche in Freiheit. Gründe und Hintergründe des Aufbruchs in Holland*, Freiburg im Br. 1970, 21.

³⁰ Por. TENŹE, *Vershillend standpunt van exegese en dogmatiek*, w: *Maria in het boodschapsverhaal. Verslagboek der zestiende Mariale Dagen 1959*, Tongerlo 1960, 53-74; TENŹE, *The Crisis in the Language of Faith as a Hermeneutical Problem*, „Concilium” 9(1973) nr 5, 31-45.

snych doświadczeń przy uwzględnieniu całej Tradycji kościelnej. W konstruowaniu adekwatnego języka mariologii należy uwzględnić relacje semantyczne (znaczeniowe), syntaktyczne (budowa języka) i pragmatyczne (sposób używania języka).

Z metodologicznego punktu widzenia na szczególną uwagę zasługuje wypracowana przez flamandzkiego teologa nowatorska koncepcja **mariologii sakramentologicznej**³¹. Polega ona na wyeksponowaniu relacji Maryi do Chrystusa-Prasakramentu, której naczelną implikacją stanowi sakramentalna interpretacja Jej macierzyństwa (*het geestelijk-lichamelijk, concreet moederschap met zijn sacramentele voorafwerking en zijn sacramentele innerlijke vruchtbaarheid*). Przy uwzględnieniu tezy o sakramentalnej strukturze Objawienia można, według Schillebeeckxa, dostrzec w macierzyństwie Maryi rodzaj „sakramentu”, rozumianego jako realne i historyczne spotkanie z Bogiem za pośrednictwem człowieczeństwa Jezusa, Syna Bożego. Włączenie sakramentologicznego kontekstu do badań w dziedzinie mariologii uzupełnia dotychczas eksponowane związki mariologii z chrystologią, eklezjologią i pneumatologią. Ponadto promowana przez Schillebeeckxa zasada interdyscyplinarności w teologii (*interdisciplinariteit in de theologie*) stwarza podstawę do budowania mariologii „na czasie”, uwzględniającej współczesne horyzonty rozumień w hermeneutycznym procesie aktualizacji treści wiary³².

4. Wobec wyzwań przyszłości

W mariologii Schillebeeckxa odkrywamy wiele **pozytywnych elementów charakterystycznych dla zachodniej umysłowości**: wyraźne nastawienie personalistyczno-humanistyczne, głęboki respekt dla biblijnej ikony Maryi, dynamizm relacji Maryi do Chrystusa, Kościoła i świata, idea uniwersalnego macierzyństwa Maryi, podkreślanie waleru wzorczego w kulcie Maryi, augustyńskie w swych korzeniach akcentowanie wymiaru podmiotowego i świadomościowego w osobie ludzkiej, dystans wobec nadmiernych obiektywizacji doktrynalnych, dowartościowanie codziennego doświadczenia, rezygnacja z problematyki metafizycznej, promowanie ujęć historiozabawczych, akcentowanie idei powszechnej jedności ludzkości, dialogiczno-socjologiczna koncepcja Kościoła, uwzględnianie ambiwalencji świata i człowieka oraz szczególnie akcent na *praxis* chrześcijańską.

³¹TENŹE, *Maria, Christus' mooiste wonderschepping...*, 66-67; TENŹE, *Maria, moeder van de verlossing...*, 99-100.

³²Por. TENŹE, *Interdisciplinarity in theology*, „Theology Digest” 24(1976) 137-142.

Nie wszystkie idee profesora Schillebeeckxa są wolne od jednostronności. Słabą stroną jego mariologicznego projektu pozostaje stopniowe **odchodzenie od problematyki ontologicznej** (udział Maryi w dziele odkupienia, niepokalane poczęcie, wniebowzięcie, dziewictwo) i koncentrowanie się na ujęciach funkcjonalnych (macierzyństwo społeczne Maryi, relacja Maryi do Kościoła i świata). Pozostawianie kwestii ontycznych na peryferiach refleksji teologicznej prowadzi do zjawiska fragmentaryzacji mariologii, którą trudno następnie zharmonizować z pozostałymi działami teologii. Zaprezentowany przez Schillebeeckxa wykład o Maryi nie podejmuje w wystarczającym stopniu analizy relacji Maryi z Trójcą Świętą, nie uwzględnia kulturotwórczej roli Maryi, nie dostrzega głębszych związków między mariologią a nauką o wolności (eleuterologią). Ponadto flamandzki profesor nie rozwija szerzej tak interesujących tematów jak: Maryja a feminizm, Maryja jako wzór realizacji najwyższych wartości (miłości, dobra, pokoju, służby społecznej, duchowości chrześcijańskiej). Brakuje również podjęcia próby teologicznego ukazania Maryi przy zastosowaniu kategorii piękna (mariologia kaloniczna, H. Urs von Balthasar, P. Evdokimov).

Bogaty dorobek teologiczny Edwarda Schillebeeckxa, oryginalny typ uprawianej przez niego chrystologii i eklezjologii, akceptacja doświadczenia ludzkiego jako *locus theologicus*, recepcja podstawowych idei egzystencjalizmu, fenomenologii, filozofii dialogu, strukturalizmu, unikanie hermetyzmu myśli oraz otwartość na wyniki współczesnych nauk stanowią intelektualną inspirację do podejmowania dalszych badań z zakresu mariologii. Od strony merytorycznej cennym dziełem byłoby opracowanie **mariologicznych implikacji chrystologii funkcjonalnej i dialogicznej koncepcji Kościoła** rozwijanych przez flamandzkiego teologa. Dla potrzeb metodologii teologicznej warto byłoby szerzej ukazać **aktualizującą funkcję doświadczenia w konstruowaniu współczesnej mariologii**.

5. Zakończenie

Wzrost zainteresowań problematyką mariologiczną wśród teologów zachodnich prowadzi do podjęcia kwestii związanej z określeniem typu uprawianej współcześnie mariologii. Obecnie pod intelektualną presją filozofii analitycznej, strukturalizmu i hermeneutyki kształtują się teologie o charakterze lingwistycznym, zmierzające do redukcji całości problematyki teologicznej do samej analizy języka. W efekcie

powstaje teologia jednostronna, uznająca prymat języka nad osobą i wydarzeniem zbawczym. W zetknięciu z minimalizującymi tendencjami nurtów lingwistycznych współczesna mariologia musi dążyć do wypracowania koncepcji realistycznych. Wydaje się, że teologia flamandzkiego dominikanina wychodzi naprzeciw oczekiwaniom obecnego czasu.

Personalistyczna, mocno zakorzeniona w Biblii i zarazem otwarta na dialog ze współczesnym doświadczeniem ludzkim mariologia stworzona przez Edwarda Schillebeeckxa mieści się w samym centrum teologii i świadomości kościelnej, stanowiąc mocny argument przeciwko błędnym teoriom doketyzmu, monofizytyzmu oraz idealizmu chrystologicznego. Zaprezentowaną przez flamandzkiego teologa historiozbawczą mariologię ukazującą Maryję w dynamicznych relacjach do Chrystusa, Ducha Świętego, Kościoła i całego świata należy uznać za poważną propozycję, zdolną zastąpić dotychczasowe projekty o charakterze zbyt abstrakcyjnym, idealizującym, biograficzno-legendarnym i przywilejowym. W galerii współczesnych systematyzacji mariologicznych teologiczna ikona Maryi autorstwa Edwarda Schillebeeckxa zachwyca pięknem swego uniwersalizmu i blaskiem ewangelicznej prawdy o Matce wszystkich wierzących.

Ks. dr Antoni Nadbrzeźny
Katolicki Uniwersytet Lubelski (Lublin)

ul. Roztocze 1
PL- 20 -729 Lublin
e-mail: a.nadbrzezny@wp.pl

Le principali idee nella mariologia di Edward Schillebeeckx

(Riassunto)

L'autore ci presenta la mariologia di Schillebeeckx nel ampio contesto storico-teologico. Lo vede come uno dei più importanti autori nella rinascita di mariologia in Occidente. Dal punto di vista del contenuto, si deve dire che la mariologia di Schillebeeckx è personalistica e storico-fenomenologica. Maria appare come esempio della fede attiva e sensibile, invece la sua maternità ha il carattere sacramentale. Nel presentare la persona di Maria da parte di Schillebeeckx si nota la profonda sensibilità antropologica e l'influsso della filosofia di dialogo

(Buber, Levinas, Marcel). Schillebeeckx invita al teocentrismo della pietà mariana e sottolinea anche le aspetti positivi delle apparizioni mariani e della devozione popolare.

Dal punto di vista metodologico si deve sottolineare l'uso della storia come la categoria teologica e l'utilità dell'esperienza nell'elaborazione teologica. Schillebeeckx affronta anche il problema del linguaggio nella mariologia cercando di evitare la terminologia astratta.

La sua mariologia è la mariologia di carattere sacramentale, personalistica e profondamente radicata nella Bibbia e nello stesso tempo aperta alle sfide dell'esperienza umana.